

УДК 330.34.1:631.1.016

Шпикуляк О.Г.,
д.е.н., доцент, декан економічного факультету
Вінницький національний аграрний університет
Мазур Г.Ф.,
к.е.н., докторант
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У МЕХАНІЗМІ СТИМУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

***Анотація.** В статті проаналізовано підходи науковців щодо розвитку інноваційних процесів в аграрному секторі економіки України. Розглянуто основні напрями та проблеми впровадження інновацій в діяльність підприємств аграрної сфери. Запропоновано дієвий організаційно-економічний механізм інноваційної діяльності сільськогосподарства, який створить засади для подолання інвестиційної кризи галузі, забезпечить відновлення і нагромадження капіталу, підвищення ефективності й конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.*

***Ключові слова:** інновації, інноваційна діяльність, інноваційні процеси, інноваційна сфера, інноваційна продукція.*

Постановка проблеми. Подолання депресивності у розвитку аграрної сфери є головним завданням, яке повинні вирішувати держава і суспільство. Практика свідчить, що необхідністю є формування інноваційної моделі суспільно-економічних відносин й дієвого інституціонального забезпечення її функціонування. Для аграрного сегменту зазначені питання актуальні, адже інституціональна структура механізмів функціонування аграрної сфери містить аспекти супротиву інноваціям. Проблем надзвичайно багато, вони фундаментальні за сутністю і природою виникнення, тому з плином часу все більше актуалізуються на різних рівнях компетенцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми розвитку інноваційних процесів завжди посідали чільне місце в системі наукових досліджень практично усіх економічних шкіл і течій. Теоретичним і практичним аспектам інноваційної діяльності на макро- і мікрорівнях присвячені праці зарубіжних та українських учених: Б. Санто, Б. Твісса, Й. Шумпетера, В. Александрової, Н. Гончарової, Ю. Бажала, В. Гейця, А. Гальчинського, А. Заїнчковського, С. Ілляшенко, С. Козаченка, М. Кропивки, Ю. Лупенка, М. Маліка, П. Музики, С. Соколенка, В. Соловйова, П. Саблука, Л. Федулової, О. Шпичака та інших.

Можна стверджувати, що стан сучасної економічної науки в цілому, актуальність і невідкладність вирішення проблем її подальшого розвитку, аналіз ситуації, що склалася у вітчизняній економічній теорії, вказують на необхідність дослідження розвитку інноваційних процесів. Слід урахувати, що в процесі зародження теорії інновацій сформувалися окремі течії й напрями, що розвиваються на власних методологічних засадах або ж конкурують між собою. Тому необхідно провести ретельний аналіз, критично осмислити розвиток сформованих у світі підходів до активізації інноваційних процесів з точки зору їхнього застосування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд особливостей формування та узагальнення теоретичних підходів щодо розвитку інноваційних процесів в аграрному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу. Й. Шумпетер вважав, що інноваційна діяльність є основною функціональною характеристикою підприємництва. Згідно з його поглядами, підприємець – ключова постать прогресу виробничих сил, яка здійснює реорганізацію економічного життя. Мета підприємця – реформувати і революціонізувати засоби виробництва шляхом впровадження винаходів, а в більш загальному плані – через застосування нових технологій у виробництві нових товарів новими засобами, відкриття

нових джерел сировини, або нових ринків готової продукції, до створення нової галузі промисловості [1]. Наведене тлумачення визначає, що новаторство і новизна стають невід'ємними характеристиками підприємництва. Нововведення дозволяють підприємцю виробляти більш якісний товар і отримати дохід за рахунок вищої ціни і більшої маси реалізованого товару, а також нового товару, що користується підвищеним попитом та приносить підприємцю монопольний прибуток.

Важливого, а головне визначального значення у розвитку конкурентоспроможної соціально-економічної системи розвитку суспільства набувають інновації у підприємстві. «Інновації в сфері підприємництва – продукти науково-технічної та іншої творчої діяльності, які володіють характеристиками новизни і можливостей комерціалізації з метою отримання підприємницького доходу» [2]. Такий висновок відображає об'єктивні інституціональні засади функціонування інновацій в економіці, на що вказують класики теорій інновацій – Д. Белл, Дж. Робертс, П. Друкер, М. Портер, Б. Санто, Й. Шумпетер та ін. Інновації забезпечують зміни характеристик економічних аспектів щодо їх конкурентності на ринку, тому інновації мають підприємницьку природу.

Як зазначає Т.В. Ігнатова, сьогодні панують технологічна, економічна та інституціональна концепції інновацій у підприємстві. Розрізняють технологічні, управлінські, маркетингові, продуктові, процесні, соціальні, політичні, правові, інституціональні інновації [2].

Складність інновацій як об'єкта теоретичного пізнання і водночас предмета дослідження передбачають багаторівневу структуру підходів до виявлення сутності та властивостей цієї категорії. Виявити сутність інновацій – означає з'ясувати причини й генетичну основу їхнього виникнення, визначити стійкі ознаки, пізнати внутрішню структуру і протиріччя, які визначають об'єктивну логіку й закони їхнього розвитку.

Інновація є рушієм соціально-економічного прогресу, виступає втіленням новітніх підходів у теорії й практиці госпо-

дарювання, забезпечуючи економію ресурсів, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності. Серед різноманітних аспектів сутності інновацій важливе місце посідає питання про їхню гносеологічну специфіку, роль і місце категорії “інновації” серед інших економічних понять.

Існує думка, що інновація – це процес, в якому матеріалізується час – фактор якісного переходу системи з одного стану в інший [3]. Інновації виникають в результаті появи нових знань і їх втілення в інноваційний продукт. Інновація також комплексний соціокультурний процес формування інституцій якісно нового механізму задоволення потреб соціуму. За визначенням А.А. Мешкова, «інновація – це особлива сфера теорії і практики, система дії соціального суб'єкта, спрямована на удосконалення якостей соціокультурного суб'єкта і яка дозволяє агенту придбати в якості винагороди бажані ресурси й позитивну репутацію...» [4]. На практиці результатом впровадження інновацій може бути економічний і соціальний ефект. У першому випадку – це зменшення виробничих витрат і зростання прибутків, а у другому – покращення соціальних стандартів життя людей.

Згідно із Законом “Про інноваційну діяльність” інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Увівши в науковий обіг термін “інновація”, у роботі “Теорія економічного розвитку” Й. Шумпетер визначив інноваційний процес як можливість п'яти типів нових комбінацій змін: виробництво нового товару чи товару в новій якості; впровадження нового методу виробництва продукції; відкриття нового ринку збуту продукції; залучення нових джерел сировини; впровадження нових організаційних форм у галузях. Такий підхід щодо змісту поняття вченими вважається широким (Друкер П., Тідд Д., Портер М., Морозов Ю. та ін.). Більшість економістів стоять на позиціях вузького підходу, обмежуючи зміст інновації новою те-

хнікою, технологією чи промисловим виробництвом (Санто Б., Твісс Б., Хіппель В. та ін.).

Залежно від об'єкта і предмета дослідження інновації можна розглядати: як зміни (Шумпетер Й., Яковець Ю.); як процес (Тідд Д., Бессант Д., Павітт К., Санто Б., Черваньов Д., Нейкова Л.); як результат (Рігс Х., Хіппель В., Фатхутдінов Р.) [5].

Синтезуючи різні бачення, можна зробити висновок, що інновація – це закінчений результат творчої праці винахідника, який матеріалізований, тобто втілений у вигляді нового (або удосконаленого) продукту, процесу, послуги або системи управління, що базуються на отриманих нових знаннях, відкриттях чи винаходах, які запропоновані на ринку, але поки що не знайшли масового практичного застосування у споживачів.

У сучасній економічній літературі широко використовуються такі терміни, як “інновації”, “інноваційна діяльність”, “інноваційні процеси”, “інноваційна сфера”, “риннок інноваційної продукції” і ін. Зацікавленість інноваціями, як економічним явищем, пов'язана з переходом аграрного сектору економіки на інноваційну модель розвитку, що пов'язано з вирішенням нових проблем, невідкладне розв'язання яких сприятиме виведенню економіки країни з глибокої кризи, забезпечить входження до світового співтовариства.

Інноваційне оновлення аграрної сфери України, як зазначає В.В. Юрчишин [6], виступає концептуальною основою новітньої аграрної політики й забезпечуватиме завоювання і надійне утримання ринкових ніш, прискорене освоєння світових науково-технічних досягнень у поєднанні з вітчизняними здобутками, виведення на істотно вищий рівень розвитку аграрного сектору української економіки. Слід також зазначити, що проголошений перехід на інноваційну модель розвитку економіки є природним наслідком інтеграції України у світовий економічний простір, де вплив конкуренції дуже важливий і екстенсивна модель розвитку вже вичерпала свої можливості.

У широкому розумінні інноваційна діяльність – це момент життєдіяльності суспільства, який включає різні фактори суспільного розвитку (економічні, соціальні, полі-

тичні та ін.). Тобто це комплекс робіт, пов'язаних із створенням інновацій, а також сукупність практичних дій щодо їх реалізації. У Законі України “Про інноваційну діяльність” [7] цей процес визначений, як: “діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг”. В Україні інноваційна діяльність регламентована окремими законодавчими і нормативно-правовими актами.

Інноваційною діяльністю називають діяльність, спрямовану на використання результатів наукових досліджень і розробок для розширення й оновлення номенклатури та поліпшення якості продукції (товарів, послуг), що випускаються, удосконалення технології їх виготовлення з подальшим впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і зовнішньому ринках [8]. Отже, це такий вид діяльності, який на основі результатів наукових досліджень забезпечує створення принципово нової продукції, нової послуги, в результаті яких з'являється те, чого раніше не було. Невід'ємною ознакою інноваційної діяльності є вихід конкурентоспроможної продукції на ринок. Таким чином, інноваційна діяльність – запорука конкурентоспроможності ринкових агентів та продукованих ними благ. Ці два поняття взаємопов'язані і взаємообумовлені, адже від них залежать можливості фірми зберегти позиції на ринку.

Результатом інноваційної діяльності є інноваційна продукція, яка згідно з законом трактується як нові конкурентоспроможні товари. Інноваційна продукція є результатом розумової, інтелектуальної праці, продуктом творчих зусиль, що отримали змістове значення та втілились у матеріальні носії. Вона може мати конкретну речову форму або бути в неречовій формі (наприклад, ноу-хау). Інноваційна продукція підвищує продуктивність праці, ефективність виробництва, може краще задовольняти існуючі потреби, але й створювати нові потреби та розширювати їх склад. Відмінною особливістю інноваційної продукції є те, що такі її складові як знання, інформація, досвід, при- своєюються не відчужуючись після реаліза-

ції, на відміну від матеріально-речових форм інноваційної продукції.

Б. Санто, аналізуючи різні моделі інноваційного процесу стверджує, що це «постійний і безперервний потік перетворення конкретних технічних, технологічних, організаційно-управлінських, соціальних і інших ідей на основі наукових розробок в нові технології або окремі її складові частини і інші заходи, доведення їх до використання безпосередньо у виробництві з ціллю отримання якісної продукції» [9].

З нашої точки зору інноваційний процес можна представити як цілеспрямовану діяльність для отримання нових продуктів, технологій та послуг, які забезпечують економічну, технологічну, екологічну або соціальну ефективність сільськогосподарських підприємств. Інноваційний процес у сільському господарстві визначається як сукупність послідовно здійснюваних дій зі створення нового або вдосконаленого продукту і організації його виробництва на основі використання результатів наукових досліджень та розробок.

Організаційно-економічна сутність інноваційних процесів пов'язана з цілями і задачами їх розвитку, що полягають в постійному організаційно-економічному, технічному і технологічному оновленні сільськогосподарського виробництва, що спрямоване на його удосконалення з урахуванням досягнень техніки, науки і світового досвіду. Кінцева мета цих процесів – формування аграрної економіки інноваційного типу, при якій освоєння досягнень науки і передового досвіду буде йти прискореними темпами.

Реалізація дієвих економічних механізмів інноваційної діяльності сільського господарства створить засади для подолання інвестиційної кризи галузі, забезпечить відновлення і нагромадження капіталу, підвищення ефективності й конкурентоспроможності виробництва продукції сільського господарства. Отже, на сучасному етапі глобалізації світової економіки, коли обов'язковою умовою соціально-економічного зростання є переведення її в інноваційну фазу, для галузі сільського господарства України, яка залишається найбільш консервативною до нововведень порівняно з іншими галузями, особливо важливим є активізація інноваційної

діяльності, як нового виміру економічних і соціальних відносин у галузі, який базується на пріоритетному розвитку знань і технологій та їх використання.

Україна, вступивши на шлях розбудови ринкових відносин, зіштовхнулася з проблемами інституціонального характеру, у тому числі щодо інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки. Оцінка інституціональних умов формування механізму організації та здійснення цього процесу вказує на розбалансованість і повільну адаптацію ринкових інституцій та інститутів до умов вітчизняної системи агрогосподарювання; незадовільну модифікацію старих і формування ринкових інститутів; неузгодженість їх з традиційними економічними відносинами. Саме тому розвиток інститутів та інституцій інноваційної діяльності слід розглядати як фундаментальну проблему, вирішення якої сприятиме ефективному функціонуванню аграрного сектору і перетворення цієї галузі на сферу, в якій основним капіталом є знання.

Формування організаційно-економічного механізму ринку інновацій припускає наявність чотирьох детермінант конкурентоспроможності, як специфічних характеристик ринку:

внутрішнього попиту (його якість, відповідність тенденціям розвитку на внутрішньому і зовнішньому ринках, динаміка обсягу);

пропозиції і надходження: нових наукових знань, інноваційних ідей, інформації, нових прогресивних технологій, послуг, сфери їх використання;

внутрішній конкуренції: тип ринку збуту, стратегій, організації договірних відносин власників і споживачів (замовників) ОППВ, методів ціноутворення;

створення факторних умов: інформаційного, правового і фінансового забезпечення, організаційно-управлінських умов, наявності людських і структурних ресурсів, взаємозв'язків між ними.

На сучасному етапі діючі інноваційні формування не забезпечують ефективного впровадження наукових розробок у агропромислове виробництво, одним із факторів, що перешкоджає впровадженню інновацій є недостатня кваліфікація управлінських кад-

рів, бо оцінити і зрозуміти доцільність впровадження інновацій у виробництво може тільки висококваліфікований спеціаліст. Тому визначення мотиваційних чинників щодо забезпечення кадровою складовою є важливим елементом механізму. На основі формування законодавчої і нормативної бази, які регламентують кадрове забезпечення; перепідготовку персоналу управління інноваційними процесами на підприємстві, здійснюються якісні зміни кадрового потенціалу аграрного сектора економіки України.

Висновки. Формування організаційно-економічного механізму інноваційного забезпечення вимагає створення сприятливого інноваційного середовища на регіональному рівні щодо забезпечення перетворення наукових ідей і розробок в інноваційні продук-

ти, впровадження цих продуктів у виробництво а також збереження та розвиток інноваційного потенціалу регіону. Регіональний ринок інновацій, як територіальна система соціально-економічних відносин у сфері обміну, купівлі - продажу, забезпечує потреби споживачів в інноваційній продукції та послугах. Організація активної взаємодії зі структурами регіонального ринку на основі соціально-економічних відносин, виникаючих в процесі створення, освоєння, обміну, купівлі - продажу, передачі у використання прав на результати інтелектуальної діяльності та узгодження інтересів його учасників за цінами, термінами і масштабами їх комерціалізації здійснюється у відповідності з розробленим його організаційно-економічним механізмом.

Список літератури:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследования предпринимательской прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры) : пер. с нем. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
2. Игнатова Т.В. Коммерциализация инновационной деятельности как объект государственной поддержки в России // Экономический вестник Ростовского государственного университета, 2007. – Т..5. – № 2. – С. 35–43.
3. Бекетов Н.В. Инновационное развитие экономики республики Саха (Якутия) : доклад [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru>.
4. Мешков А.А. Основные направления исследования инновации в американской социологии [Электронный ресурс] / А.А. Мешков. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru>.
5. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. – К. : КНЕУ, 2004. – 394 с..
6. Юрчишин В. В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 4.
7. Закон України "Про інноваційну діяльність" // Відомості ВР України. Офіційне видання. – К. – 2002. – № 36. – С.882–892.
8. Основы инновационного менеджмента: Теория и практика : учебное пособие / под ред. П.Н. Завлина и др. – М. : ОАО "НПО "Издательство "Экономика", 2000. – 475 с.
9. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. / Санто Б. – М.: Прогресс, 1990. – 384 с. - с.166

Annotation.

Problem statement. The article analyzes the scientific approaches regarding the development of innovative processes in the agricultural sector of Ukraine. The main directions and problems of innovation in activities of enterprises of agrarian sphere are considered.

Condition of modern economic science in general, relevance and urgency of solving problems of further development, analysis of the situation in the domestic economic theory, point to the need to study the development of innovative processes.

Research results. It is concluded that innovation – a complete result of creative work of the inventor, which is materialized, that is embodied in the form of a new (or improved) product, process, service or management that are based on the new knowledge, discoveries or inventions that are offered on the market, but have not found a mass practical application of consumers.

Innovative activity is the key to competitiveness of market agents and their produced wealth. Result of innovative activity is an innovative product which by law is treated as a new competitive product. Innovative products are the result of mental, intellectual work, product of creative efforts that got meaningful values and embodied in physical media.

Conclusions. Effective organizational and economic mechanism of innovative activity of agriculture is suggested which will create a basis for overcoming the investment crisis of the industry, will provide rehabilitation and capital accumulation, increasing efficiency and competitiveness of agricultural production.

Keywords: innovations, innovative activity, innovation processes, innovative sphere, innovative products.